

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 159.91:122

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.1>

СВІДОМІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН У ПОСТКАПІТАЛІСТИЧНОМУ СУСПІЛЬНОМУ БУТТІ

Ніна Білокопитова

*незалежна дослідниця,
Стамбул, Туреччина*

Карім Ель Гуессаб

*Запорізький національний університет,
кафедра соціальної філософії та управління,
вул. Жуковського, 66, 69600, Запоріжжя, Україна*

У статті досліджується проблематика розуміння феномену свідомості людини. З'ясовуються тенденції сучасних когнітивних наук та відношення до свідомості як предмета дослідження. Окреслено специфіку сучасного розуміння свідомості. Зазначено, що суспільна свідомість у посткапіталістичну добу, або як прийнято – інформаційну, є розумінням того, що світ, життя має якийсь сенс, що прогрес має вектор та певну мету, а універсальні цінності істини, добра, краси змінились визнанням того, що все є відносним. Мистецтво вже не орієнтоване на красу та гармонію; релігія стає трендом, а мораль орієнтується не на добро, а на справедливість; право і свобода стали різноманіттям необмежених прав усіляких меншин; ідеологія як позиція соціальної групи змінена технологіями тиску на інформаційне оточення. Метою статті є спроба уточнити сучасне розуміння феномену свідомості крізь призму посткапіталістичного суспільного буття на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Методологія дослідження базується на узагальненні теоретичного знання щодо поняття свідомості людини, використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, філософської рефлексії. За допомогою соціально-філософського інструментарію класифіковано теоретичні поняття з тематики дослідження. Наукова новизна полягає в усвідомленні значення сутності феномена свідомості, що допоможе не лише удосконалити обізнаність у сфері маніпулювання масовою свідомістю, а й додати роз'яснення в рамках конструювання штучного інтелекту, що відтворює когнітивні здібності людини, оскільки воно безпосередньо пов'язане з відповіддю на питання: які психічні функції піддаються моделюванню логіко-обчислювальними засобами на неорганічних носіях, а які принципово не можуть бути реалізовані у вигляді комп'ютерних програм. Висновки. Зроблено висновок, що проблематика дослідження свідомості ґрунтується на дихотомії, де на одній чаші терезів або на стороні концепції сили штучного інтелекту – людина як істота розумна і за своєю суттю не відрізняється від кібернетичного пристрою, та на іншій стороні концепції слабкості штучного інтелекту – людина, що володіє унікальними якостями, які не редукуються логіко-обчислювальними алгоритмами.

Ключові слова: когнітивні науки, розуміння свідомості людини, маніпулювання свідомістю, штучний інтелект.

Останнім часом відбувається активний розвиток когнітивістики як міждисциплінарного комплексу різних галузей знань, що займається дослідженнями пізнавальної діяльності та роботи мозку. За Дж. Міллером [16], до складу когнітивних наук входять філософія, лінгвістика, антропологія, психологія, нейронауки та комп'ютерні науки.

Постановка проблеми. Вчені вивчають когнітивні функції (мислення, сприйняття, уяву, пам'ять і т.д.), але *свідомість* випадає з сфери об'єктивно-наукового дослідження, оскільки когнітивна активність людини, обумовлена певного роду поведінковими і нейрофізіологічними процесами, з необхідністю допускає наявність свідомості і може реалізовуватися на несвідомому рівні буття. Тому не вдається провести чітку демаркаційну лінію між свідомою психікою і несвідомою, показавши, за рахунок саме чого ментальний (свідомий) досвід робить поведінку людини більш різноманітною і ціннісною в плані еволюційного розвитку. Таким чином, раціонально-теоретичне обґрунтування буття суб'єктивно ментальних (нефізичних) феноменів у фізичному Всесвіті готує підґрунтя для інкорпорування свідомості в наукову картину світу.

Класична когнітивна наука ігнорувала проблему зв'язку *свідомості* з мозком, а також проблему зв'язку психології з нейробіологією. Це стало причиною критики на її адресу. У 1980 роки психологи і нейробіологи стали взаємодіяти тісніше, що призвело до виникнення нової науки – когнітивної нейробіології, що використовує методи візуалізації мозку, які дозволяють емпірично зв'язати ментальні феномени з фізіологією мозку. *Якщо класична когнітивна наука не брала до уваги свідомість, то в сучасній когнітивній нейробіології свідомість є предметом дослідження* [11, с. 90].

«Свідомість, як афористично зазначав М.К. Мамардашвілі, є щось таке, про що ми як люди знаємо все, а як вчені не знаємо нічого» [6, с. 215].

Кожна епоха мала своє уявлення щодо *розуміння свідомості*. Філософи античної епохи, з пануючою космоцентричною парадигмою, уявляли свідомість як всеосяжний зв'язок між об'єктом і суб'єктом. За часів середньовіччя та теократичного світогляду свідомість – це не тільки уявлення про навколишній світ, а й уявлення про власний духовний досвід та його зміст. Сучасна антропоцентрична парадигма визначає свідомість як *особливий стан, приманний тільки людині*, в якому їй водночас доступні і світ і вона сама. Свідомість як філософська категорія визначається як різноманіття форм і проявів духовної реальності у житті людини.

В діалектичному матеріалізмі позиція К. Маркса і Ф. Енгельса з питання про природу свідомості сформульована в роботі «Німецька ідеологія». «Свідомість ніколи не може бути чим-небудь іншим, як усвідомленим буттям ... а буття людей є реальний процес їх життя» [7, с. 25]. Згідно з діалектико-матеріалістичним поглядом, не свідомість визначає буття і конститує світ явищ, а навпаки: буття визначає свідомість, яке є проявом «дійсного життя». Причому «свідомість вже з самого початку є суспільний продукт, і залишається їм, поки існують люди» [7, с. 29]. Діалектичний матеріалізм підходить до вивчення свідомості як складного, внутрішньо суперечливого феномену єдності матеріального і ідеального, об'єктивного і суб'єктивного, біологічного і соціального.

Людина набуває свідомості тільки контактуючи з іншими людьми, носіями свідомості, мови, культури певного суспільства. Тож свідомість – це продукт розвитку культури, науки, оточення в якому еволюціонує людина. У процесі повсякденної діяльності людини існує віддзеркалення реального процесу життя у вигляді почуттів, ілюзій, простих закономірностей, то це вважатиметься *повсякденною свідомістю*. Свідомість, що віддзеркалює глибинні, сутнісні сторони суспільного життя у формі точок зору, парадигм, універсалій, вважається *теоретичною, або суспільною свідомістю*.

Суспільна свідомість у посткапіталістичну добу, або як прийнято, інформаційну, як розуміння того, що світ, життя має якийсь сенс, що прогрес має вектор та певну мету, а універсальні цінності істини, добра, краси змінились визнанням того, що все є відносним. Мистецтво вже не орієнтоване на красу та гармонію; релігія стає трендом, а мораль

орієнтується не на добро, а на справедливість; право і свобода стали різноманітним необмежених прав усіляких меншин; ідеологія як позиція соціальної групи змінена технологіями тиску на інформаційне оточення.

Пояснити свідомість означає, розглядаючи цей феномен як щось невідоме, звести розуміння до будь-яких відомих, зрозумілих, очевидних підстав.

Фізіологічні підстави. Існує думка, що психіка і свідомість – це просто продукт роботи мозку. Якщо людина не здатна свідомо управляти своїми діями, не здатна усвідомлено їх контролювати, то кажуть, що людина «не в собі», або юридичною мовою це називається неосудним станом. Але це не доводить, що діяльність свідомості повністю детермінована мозком.

Біологічні підстави. Будь-які, властиві живим організмам, властивості є біологічно доцільними, тобто сприяють виживанню. Однак уявлення про виживання як про мету людини навряд чи дозволить побудувати адекватну теорію. Інша справа, що для того, щоб організм взагалі переслідував хоч якусь мету, є необхідна умова – цей організм повинен жити.

Соціальні підстави. Оскільки соціальні процеси, безумовно, впливають на зміст свідомості, то можна припустити, що свідомість детермінована соціумом. Ось одна з найвідоміших цитат Л. С. Виготського: «Будь-яка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцену двічі, в двох планах: спершу - соціальному, потім - психологічному, спершу між людьми, як категорія інтерпсихічна, потім всередині дитини, як категорія інтрапсихічна» [2, с. 145]. Таким чином, свідомість є вторинним, а соціальна взаємодія, суспільне буття є первинним.

Ментальні підстави. За Р. Пенроузом зручно виділити дві основні компоненти ментального життя усвідомлюючого суб'єкта – усвідомлене споглядання і усвідомлене воління [10, с. 74]. *Усвідомлене споглядання* є пасивною компонентою свідомості, завдяки якій суб'єкт фіксує, свідчить феноменальний зміст, суб'єктивно пережитий в ментальному досвіді. На відміну від цього, *усвідомлене воління* є активною компонентою свідомості, завдяки якій суб'єкт вчиняє дії, що зумовлені не несвідомими факторами, а свідомими зусиллями, долати, відповідно до термінології Курта Левіна, сили психологічного поля. При цьому, згідно з екзистенційною вимогою, повинні бути відкинуті будь-які спекуляції, які розглядають усвідомлене воління як форми несвідомої активності [14, с. 292].

На думку сучасних вітчизняних психологів, «свідомість» – одне з основних понять філософії, соціології та психології, що позначає людську *здатність до ідеального мисленнєвого відтворення дійсності*. Вищий рівень *психічного відображення і саморегуляції*, притаманний тільки людині як суспільно-історичній істоті [5, с. 230].

На думку сучасних вітчизняних філософів «свідомість» – це найвища, властива тільки людині як соціальній істоті, *форма відображення дійсності, функція людського мозку*. Загальноматеріальним атрибутом свідомості є іманентна (внутрішньо притаманна) матерії *активність, саморух*. На вищих щаблях еволюції і матеріального світу цей атрибут виступає як життя і нарешті на рівні людини – як *свідома діяльність, як творчість*. Другим таким атрибутом, невід'ємним від першого, є *здатність відображення* [12].

Епіцентром свідомості є свідомість власного «Я», або самосвідомість, яке є предметом вивчення як в філософії, так і в психології.

У сучасній філософії самосвідомість визначається як найважливіша характеристика свідомості, усвідомлення суб'єктом самого себе, тобто станів свого тіла, фактів свідомості, свого «Я» (зовнішнього вигляду, особливостей особистості, системи цінностей, переваг і прагнень), а в деяких випадках самосвідомість включає в себе самооцінку [9].

У психології самосвідомість розуміється як психічний феномен усвідомлення людиною себе як суб'єкта діяльності, в результаті якого уявлення людини про самого себе

складаються в уявний «образ-Я». Самосвідомість – високоорганізований психічний процес, що забезпечує єдність, цілісність і сталість особистості. Самосвідомість виражається в усвідомленні людиною самого себе, своїх власних якостей, свого «Я» [12, с. 412].

У становленні самосвідомості виділяються два основних етапи. На першому етапі утворюється схема власного тіла і формується почуття «Я» як цілісна система чуттєвої самоідентифікації. В основі почуття «Я» лежать соціальні передумови, оскільки формування цього почуття відбувається на основі реакцій оточуючих людей.

На другому етапі, у міру вдосконалення інтелектуальних можливостей і становлення понятійного мислення, самосвідомість досягає *рефлексивного рівня*. Рефлексія (від позднелат. *Reflexio* – звернення назад, відображення) стосовно до самосвідомості означає всяке міркування людини, спрямоване на аналіз самого себе (самоаналіз), осмислення своїх власних станів і дій. Завдяки рефлексії людина здатна не просто відрізнити своє буття від буття зовнішнього світу на чуттєвому рівні, а й осмислювати це переживання в понятійній формі [12, с. 412].

Головна функція самосвідомості – зробити доступними для людини *мотиви і результати саме його вчинків* і дати можливість зрозуміти, яким він є насправді.

Маніпулювання свідомістю. На теперішній час, коли доступність будь-якої інформації поєднується з її надлишком, сучасні технології інформаційно-психологічного впливу, що поєднують новітні досягнення нейробіології і комунікативістики в області генерування специфічних наративів – новинних повідомлень, відеоматеріалів, висловлювань тощо, здатні направити людську думку заздалегідь запрограмованим шляхом. При цьому якщо дані практики підживлюються ідеями, науковими доктринами, висловлюваннями і фразами, які доносять до широкого загалу «трансляційні лідери» (політики, науковці, громадські авторитети та інші), то це здатне впливати на формування світогляду людей, їх поведінку і підходи до прийняття конкретних рішень, а часто і самі рішення [6, с. 24].

Зараз все більше поширюється таке явище як оплачуваний тролінг. Під платним тролінгом маються на увазі дії організованих груп інтернет-користувачів, які займаються за грошову винагороду формуванням громадської думки в Мережі в певному напрямку. Так, наприклад, в Сполучених Штатах широка діяльність приписується групі «Чесний голос» (Operation Earnest Voice), що знаходиться безпосередньо в підпорядкуванні Центрального командування збройних сил (CENTCOM). Причому у ролі основного суперника в інформаційно-комунікаційному просторі американські фахівці називають Російську Федерацію і Китай. Умовно експерти виділяють наступні сфери здійснення тролінгу:

1. Політичний тролінг найбільш небезпечний в період передвиборних кампаній на всіх рівнях владної ієрархії. Так звані політичні тролі часто застосовують у своїй діяльності метод контент-аналізу за пошуковими словами (в залежності від того, чиї політичні інтереси вони представляють).

2. Провокатори прагнуть відстежувати реакцію публічних персон на конкретні ініційовані події з метою отримати в своє розпорядження некоректний, абсурдний коментар. Вони вибирають в якості інструменту провокації актуальні проблеми релігії, етнічної приналежності, ставлення до нововведень в законодавстві тощо.

3. Вимагачі вважаються найбільш небезпечним різновидом таких користувачів Інтернету. Їх метою є отримання конкретної інформації (місця роботи, соціального статусу, сімейного статусу, номера телефону та ін.) з маніпулятивним умислом [2, с. 149].

Штучний інтелект і мозок, свідомість. У роботі Володимира Губайловського «Штучний інтелект і мозок людини» (2020), яка присвячена дослідженням мозку і його цифрового моделювання, головна тема – *пам'ять людини*: як мозок отримує і зберігає

інформацію, як накопичуються знання і спогади, чому для ефективної роботи мозку важливо не тільки пам'ятати, а й забувати. Інша значуща тема – це «комп'ютерна метафора»: *мозок як біологічний комп'ютер*. У моделюванні процесів, що відбуваються в мозку, досягнуті серйозні результати. І нарешті, в книзі йдеться про *свідомість людини*, про його «Я». Ця тема безпосередньо стосується філософії і проблеми свободи волі. Тож, наведемо деякі думки з якими важко не погодитись.

Коли людина народжується, у нього вже є мозок. І цей мозок вже дуже багато «знає». Це не *tabula rasa*, як вважали, наприклад, Джон Локк і інші філософи. Будова мозку визначається генетично, і його топологія залишається в своїй основі незмінною. Структура мозку – його головні області і деякі провідні шляхи – вже сформовані. Структура буде ускладнюватися, спрощуватися, змінюватися, але основа, з якою людина народилася, генетично зумовлена.

Мозок дуже стійкий до біфуркацій: розриви одних зв'язків не призводять до втрати цілості всієї мережі, їх компенсують інші. На відміну від комп'ютера, який являє собою досить тендітну систему. Комп'ютер – система детермінована: якщо при одному і тому ж стані машини ми зробимо одні і ті ж дії, результат буде один і той самий. Чи так це з мозком? Скоріше за все ні. Можливо, при одних і тих же початкових умовах результати будуть близькі, але майже напевно вони не будуть збігатися точно [3].

Девід Чалмерс наводить «визначення» свідомості, яке запозичене ним з «Міжнародного психологічного словника»: «Свідомість: наявність сприйняття, думок і почуттів; обізнаність. Не можна визначити цей термін, не вдаючись до термінів, які є незбагненими без з'ясування того, що мається на увазі під свідомістю. Багато хто потрапляє в пастку змішання свідомості з самосвідомістю – для свідомості потрібно лише усвідомлення зовнішнього світу. Свідомість – дивовижний, але вислизаючий феномен: неможливо уточнити, що воно є таке, що воно робить і чому еволюціонувало. Нічого путнього про це не написано» (Девід Чалмерс. *Сознающий ум: В поисках фундаментальной теории*. Перевод с английского В.В. Васильева. М., УРСС: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. С. 19.). І Чалмерс додає: «Свідомість настільки невловима, що навіть ця боязка спроба дефініції може бути оскаржена: цілком могли б існувати неусвідомлювані сприйняття і думки, про що свідчать поняття підсвідомого сприйняття і несвідомого мислення. Ключовим для свідомості, нарешті в самому його цікавому сенсі, є досвід. Це, однак, не дефініція, а в кращому випадку роз'яснення» [3].

Вчені пропонують для опису суб'єктивного досвіду використовувати поняття *кваліа* (Квалі – від лат. *qualia* (множина) – властивості, якості, *quale* (однина) – якого сорту або якого роду). Філософ Деніел Деннетт описав кваліа так: «Незвичайний термін для позначення звичайнісіньких з усіх можливих для нас речей: того, як речі виглядають для нас» [15]. Типовим кваліа є досвід сприйняття кольору «червоного» або «зеленого» (за Лінде), або «жовтого» (за Шредінгером). Один із засновників квантової механіки Ервін Шредінгер писав: «Якщо ви запитаете у фізика, що, в його розумінні, є жовтий колір, він вам відповість, що це поперечні електромагнітні хвилі, довжина яких приблизно дорівнює 590 нанометрів. Якщо ви запитаете його: «А де тут жовтий?», То він відповість: «У моїй картині світу його немає зовсім, але коли світлові коливання потрапляють на сітківку здорового ока, до людини, якій належить це око, виникає відчуття жовтого кольору» [17]. Світло певної довжини хвилі і «жовтий колір» – елементи різних світів.

Незважаючи на «простоту» і «звичайність» кваліа, вже одне те, що знадобився спеціальний термін для позначення елементів нашого суб'єктивного досвіду, говорить про те, що все з цим досвідом зовсім непросто і незвично.

Лінде висловлює сміливу гіпотезу: «А що, якщо наші відчуття так само реальні (або, можливо, навіть більш реальні), ніж матеріальні об'єкти? Що, якщо моє червоне і синє, моя біль – реально існуючі об'єкти, а не просто відображення реального світу? Чи можливо ввести «простір елементів свідомості» і припустити, що свідомість може існувати сама по собі, навіть за умов відсутності матерії, подібно гравітаційним хвилям, які існують при відсутності протонів і електронів? Зауважимо, що гравітаційні хвилі зазвичай настільки слабкі і так слабо взаємодіють з речовиною, що ми до цих пір їх прямо не виявили. Однак їх існування гранично важливо для самоузгодженості нашої теорії, як і для розуміння деяких астрофізичних явищ. Чи не може виявитися, що свідомість – настільки ж важлива частина узгодженої картини нашого світу, незважаючи на те, що до сих пір ми могли абсолютно нехтувати нею описуючи відомі нам фізичні явища? Чи не виявиться у подальшому розвитку науки, що вивчення всесвіту і свідомості нерозривно пов'язані, і істотний прогрес в одному напрямку неможливий без прогресу в іншому?» (Стаття Лінде була написана в 2002 р. У 2014 р були отримані переконливі докази існування гравітаційних хвиль. Ця гіпотеза Лінде підтвердилася) [4].

Сьогодні в рамках багатьох дослідницьких програм і в Європі, і в США вчені роблять спроби реалізувати ідею Чалмерса, тобто створити близький аналог мозку і подивитися, чи з'явиться свідомість чи ні? Чи спалахне в очах у робота дивне світло, яке людина впізнає безпомилково?

Висновок. Усвідомлення значення сутності феномена свідомості допоможе не лише удосконалити обізнаність у сфері маніпулювання масовою свідомістю, а й додати роз'яснення в рамках конструювання штучного інтелекту, що відтворює когнітивні здібності людини, оскільки воно безпосередньо пов'язане з відповіддю на питання: *які психічні функції піддаються моделюванню логіко-обчислювальними засобами на неорганічних носіях, а які принципово не можуть бути реалізовані у вигляді комп'ютерних програм?* Рішення проблеми буття свідомості дозволяє схилити чашу терезів або в бік концепції сили штучного інтелекту, показуючи, що *людина як істота розумна по суті не відрізняється від кібернетичного пристрою*, або в бік концепції слабкості штучного інтелекту, демонструючи, що *людина володіє унікальними якостями, які не редукуються логіко-обчислювальними алгоритмами*.

Список використаної літератури

1. Виловатых А.В. Манипулирование социальным поведением в условиях цифровой среды, *Научный журнал «Дискурс-Пи»*. 2020. № 2(39). С. 149–164. doi: 10.24411/1817-9568-2020-10210.
2. Выготский Л.С. *Собрание сочинений : в 6 т.*, Москва : Педагогика, 1983. Т. 3. С. 145.
3. Губайловский В. Искусственный интеллект и мозг человека. 2020. URL: https://polit.ru/article/2020/07/17/ps_gubajlovskij/ (дата звернення: 8.01.2022)
4. Губайловский В. О сознании? URL: <http://zmdosie.ru/likbez/chelovek/4487-vladimir-gubajlovskij-o-soznanii> (дата звернення: 8.01.2022).
5. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О.П. Коханова, 2016. Київ : НВП «Інтерсервіс». 235 с. С. 230. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf (дата звернення: 8.01.2022).
6. Мамардашвили М.К. Необходимость себя. Москва : Лабиринт, 1996. С. 215.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 3. Москва : Госполитиздат. 1955–1974. С. 25.
8. Миловидов В.Д. Перформативная трампономика и финансовый рынок. *Мировая экономика и международные отношения* № 2. 2020. С. 24–33. doi: [org/10.20542/0131-2227-2020-64-2-24-33](https://doi.org/10.20542/0131-2227-2020-64-2-24-33).

9. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / под ред. В.С. Степина. Москва : Мысль, 2001.
10. Пенроуз Р. Тени разума. В поисках науки о сознании. Москва : Институт компьютерных исследований, 2005. С. 74.
11. Ревонсуо, Антти. Глава 2. Исторические основы науки о сознании. *Психология сознания*. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 336 с. С. 89–90.
12. Философия : учебник и практикум для академического бакалавриата / В.Н. Лавриненко, В.В. Кафтан, Л.И. Чернышова ; под ред. В.Н. Лавриненко. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 711 с. С. 412.
13. Чалмерс Д. *Сознающий ум: В поисках фундаментальной теории*. Москва, УРСС : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. С. 19.
14. Черепанов И.В. Квантово-информационная специфика бытия сознания : дисс. д. филос. наук : 09.00.01. Новосибирск, 2019. 367 с. С. 292. URL: https://omgpu.ru/sites/default/files/files/dis/8161/kvantovo-informacionnaya_specifika_bytiya_soznaniya.pdf (дата звернення: 8.01.2022).
15. Daniel C.Dennett. *Quining Qualia*. «*Consciousness in Modern Science*», Oxford University Press, 1988. URL: <http://cogprints.org/254/1/quinqual.htm>.
16. George A. Miller. The cognitive revolution: a historical perspective, *TRENDS in Cognitive Sciences Vol.7 No.3* March 2003, doi:10.1016/S1364-6613(03)00029-9. URL: <https://www.cs.princeton.edu/~rit/geo/Miller.pdf> (дата звернення: 8.01.2022).
17. Schrödinger Erwin. What is life?: the physical aspects of the living cell. Cambridge Univ. Press, 2001.

CONSCIOUSNESS AS A PHENOMENON IN POST-CAPITALISTIC SOCIAL BEING

Nina Bilokopytova

Freelance researcher

Istanbul, Türkiye

Karim El Guessab

Zaporizhzhia National University,

Social Philosophy and Public Administration Department

Zhukovsky str., 66, 69600, Zaporizhzhia, Ukraine

The article examines the issue of understanding the phenomenon of human consciousness. The tendencies of modern cognitive sciences and the attitude to consciousness as a subject of research are clarified. The specifics of modern understanding of consciousness are outlined. It is noted that public consciousness in the post-capitalist era, or as it is accepted – information era, is the understanding that the world, life has a meaning, that progress has a vector and a purpose, and universal values of truth, goodness, beauty have changed recognition that everything is relative. Already art is not focused on beauty and harmony; religion is becoming as trend, and morality is not focused on good, but on justice; law and freedom have become a variety of unrestricted rights of all minorities; ideology as a position of a social group is changed by technologies of pressure on the information environment. **The aim** of the article is to try to clarify the modern understanding of the phenomenon of consciousness through the prism of post-capitalist social life based on the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists. **The research methodology** is based on the generalization of theoretical knowledge about the concept of human consciousness, used general scientific methods of analysis and synthesis, philosophical reflection. Theoretical concepts on the subject of research are classified with the help of socio-philosophical tools. **Scientific novelty** is understanding of the importance of the consciousness, which will help not only to improve awareness in the field of manipulation of mass

consciousness, but also to add clarification in the construction of artificial intelligence that reproduces human cognitive abilities, as it is directly related to answering questions : which mental functions can be modeled by logical and computational means on inorganic media. And which in principle cannot be implemented in the form of computer programs. **Conclusions.** It is concluded that the problematics of the study of consciousness is based on a dichotomy, where on the same scale, or on the side of the concept of the power of artificial intelligence, there is a person as a rational being and, in essence, does not differ from a cybernetic device. And on the other side of the concept of the weakness of artificial intelligence is a person who has unique qualities that are not reduced by logic-computational algorithms.

Key words: cognitive sciences, understanding of human consciousness, manipulation of consciousness, artificial intelligence.